

Οικοδομώντας με την παράδοση

Δρ Κωνσταντίνος Μ. Πολιουδάκης

Αρχιτέκτων

Η οικοδόμηση υπό την καθοδήγηση της παράδοσης παρουσιάζει κατ' αρχάς έναν περιορισμό στην καλλιτεχνική βούληση και στην ελευθερία της προσωπικής έκφρασης μέσα από τη φαντασία, η οποία είναι ήδη εξασθενημένη από τη μειονεκτική θέση που κατέχει η αρχιτεκτονική στο χώρο των τεχνών να εξυπηρετεί πραγματικές λειτουργίες. Μια συνεπής με το νόημα της τέχνης οικοδόμηση θα σήμαινε άρνηση της παράδοσης και περιφρόνησή της. Ωστόσο, η έννοια της αλήθειας δεν συγκλίνει με την απόρριψη της παράδοσης αφού αλήθεια σημαίνει μη-λήθη, μη-λησμονιά, θύμηση κι άρα θύμηση της παράδοσης. Επομένως, μια αληθινή αρχιτεκτονική που θέτει σε εγρήγορση τη μνήμη δεν μπορεί να βρίσκεται σε αντίθετη κατεύθυνση από την αυθεντική τέχνη που επιζητεί τη χειραφέτηση από την παράδοση.

Στο παρόν άρθρο προσπαθούμε να επιλύσουμε το πρόβλημα μέσα από τη γλώσσα με αναφορές στα έργα του Μ. Heidegger, από τα οποία προβάλλει «τραγικό», αφού εμφανίζεται μια διαμάχη μεταξύ κατασκευής και καλλιέργειας, σύγχρονης τάσης και πολιτισμού.

Όταν ερχόμαστε να οικοδομήσουμε σ' ένα περιβάλλον που διατηρεί ζωντανή μια παράδοση, αισθανόμαστε απέναντί της μια υποχρέωση σεβασμού, με τρόπο που η παράδοση αυτή, μαζί με το ισχύον νομικό και σύγχρονο κοινωνικό πλαίσιο, τους θεσμούς, να περιορίζουν την καλλιτεχνική βούληση και την ελευθερία της προσωπικής έκφρασης που απαιτεί ένα γνήσιο έργο τέχνης. Ήδη η ανάγκη της αρχιτεκτονικής να εξυπηρετεί πραγματικές λειτουργίες την κάνει να μειονεκτεί στο χώρο των τεχνών, αφού αυτό αποτελεί περιορισμό του καλλιτεχνικού της χαρακτήρα. Είναι ένας όρος περιοριστικός για τις «αισθητικές ιδέες». ¹ Αν επομένως μέσα στα θεσμικά πλαίσια και τους περιορισμούς, που η αρχιτεκτονική από τη φύση της έχει, προσθέσουμε την παράδοση, τότε δεν απομακρυνόμαστε ολότελα από τη γνήσια τέχνη; Ο προσωπικός μας εαυτός και η αυθεντική εαυτότητα (Selbsteit κατά τον Heidegger) μαζί με τα συναισθήματα και την ελευθερία του πνεύματός του δεν εξαφανίζονται; Πώς μπορεί ένα έργο τέχνης να θεωρηθεί γνήσιο όταν ο καλλιτέχνης του δεν είναι ο αυθεντικά υπάρχων Εαυτός αλλά μια κατευθυνόμενη από κανόνες και πρότυπα κοινωνική ομάδα ή ένα παρελθόν; Όλα δείχνουν ότι η οικοδόμηση με την παράδοση για τη δημιουργία ενός αληθινού έργου τέχνης έχει αρνητική σημασία: μια συνεπής με το νόημα της τέχνης οικοδόμηση σημαίνει άρνηση της παράδοσης και περιφρόνησή της. Η μοντέρνα αρχιτεκτονική έχει σχεδόν το σύνολο του έργου της να επιδείξει γι' αυτή την απόρριψη και τη λησμονιά του παρελθόντος.

Πράγματι, η μοντέρνα αρχιτεκτονική ξεκίνησε με την απόρριψη της παράδοσης, κι αυτό την κατέστησε τόσο δημιουργική αφού την απάλλαξε από τα δεσμά του παρελθόντος, δίνοντας κάτι νέο που ουδέποτε είχε γεννηθεί, διότι αυτό είναι ποίηση: «η αιτία που το καθετί περνάει από την ανυπαρξία στην ύπαρξη». ² Από τη στιγμή όμως που η μοντέρνα αρχιτεκτονική επιβλήθηκε με τρόπο τέτοιο ώστε καθορίζοντας νέους θεσμούς έγινε η ίδια παράδοση, για να εξακολουθήσει να αποτελεί γνήσια τέχνη δεν θα πρέπει να αρνηθεί η ίδια τον εαυτό της; Τούτο το ερώτημα δεν φαίνεται να έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τη μοντέρνα τέχνη γενικότερα, η οποία αποκηρύσσοντας ολόκληρο το παρελθόν στριφογυρίζει ακατάπαυστα πάνω από εκατό χρόνια γύρω από τον εαυτό της με χιλιάδες περιτροφικές εναλλαγές από τις οποίες δεν μπορεί να διακριθεί παρά η θολή εικόνα της απόλυτης ομοιομορφίας. Από τη στιγμή που η μοντερνικότητα ανέδειξε το καινούριο ως κριτήριο αξιολόγησης ο αληθινός δημιουργός θεωρείται πλέον αυτός που ξεκόβει από το παρελθόν. Μοιραία όμως η άρνηση της παράδοσης, έχοντας γίνει η συνεχής αναζήτηση του καινούριου, του ασυνήθιστου και του απροσδόκητου χωρίς όρια, καταλήγει να αναδειχθεί, όπως παρατηρεί και ο Jean Clair, επίσης σε παράδοση: «η εικονοκλαστική πρόθεση παρουσιάζει μια συνέχεια που, μέσα από την επανάληψη των εκδηλώσεών της, την καθιερώνει τελικά ως παράδοση της ρήξης». Συμφωνώντας με τον Οκτάβιο Παζ παράδοση της ρήξης δεν σημαίνει μόνο άρνηση της παράδοσης, σημαίνει και άρνηση

της ίδιας της ρήξης. Η ετεροδοξία μιας αισθητικής του καινούριου καταλήγει σε αντινομία. Σε αντίθεση με τη Μνημοσύνη είναι ο Κρόνος που τρώει τα παιδιά του.

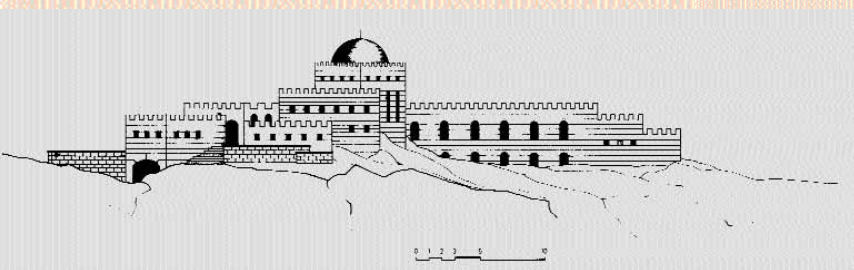
Έτσι εμφανίζεται ένα διπλό αδιέξοδο: είτε η ιστορία αποτελείται από άτομα και γεγονότα που δεν τα συνδέει τίποτα κοινό είτε η ιστορία είναι μια κυκλική επανάληψη των ίδιων γεγονότων. Και στις δύο περιπτώσεις η ιστορία δεν νοείται. Και το δεύτερο αδιέξοδο: είτε η μοντερνικότητα είναι άρνηση της παράδοσης, οπότε η συνέχιση αυτής της άρνησης καθιερώνεται σαν νέα παράδοση, είτε είναι παράδοση της τομής, δηλαδή έκφραση του πάντα διαφορετικού, οπότε καταλήγει αναπόφευκτα σε αυτοαναίρεση. Αυτό το διπλό αδιέξοδο, κατά τον Jean Clair, ελάχιστες εποχές πρέπει να το έζησαν όσο η δική μας. Αν όμως ο περιορισμός της παράδοσης μας απομακρύνει από τη σύγχρονη αρχιτεκτονική, αφού ακόμα και η ίδια είναι παράδοση, τότε ποιο δρόμο θα πρέπει να ακολουθήσει ο αρχιτέκτονας; Τι στόχους και τι οραματισμούς μπορεί να θέσει αν θα πρέπει να στραφεί στο άγνωστο, στο απόμακρο, ώστε να μην οδηγηθεί σε ουτοπία ή αυταπάτη;

Ένα ιδανικό μπροστά στο οποίο ούτε η τέχνη ούτε η επιστήμη μένουν ασυγκίνητες είναι η αλήθεια. Για να μπορέσουμε επομένως να ξεπεράσουμε τους περιορισμούς που μας επιβάλλει το παρόν και το παρελθόν, αλλά και την αβεβαιότητα που διακρίνει το μέλλον, θα καθορίσουμε τους στόχους και την πορεία μας μέσα από την ίδια την έννοια της αλήθειας

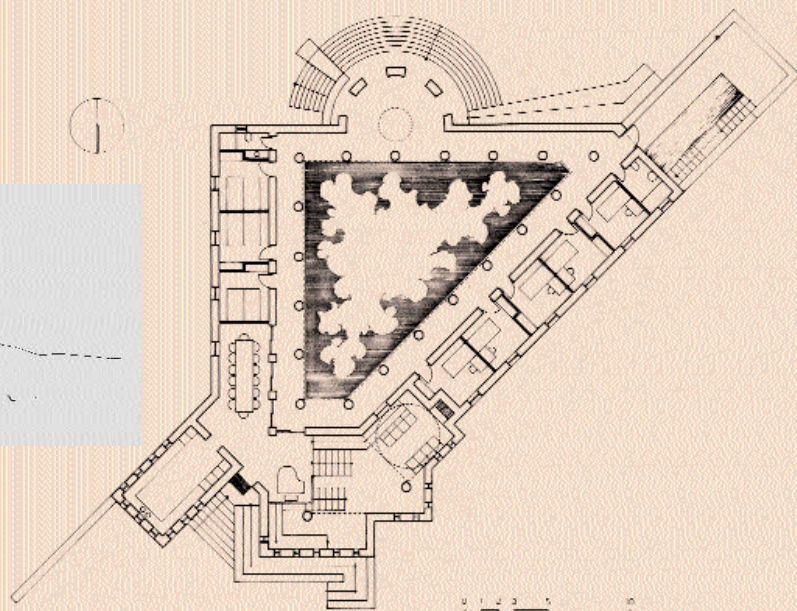
ώστε αυτοί να μπορούν να θεωρηθούν «αδιάψευστοι», αφού οποιαδήποτε διάψευση θα σήμαινε πρώτα διάψευση της ίδιας της αλήθειας. Ας εξετάσουμε επομένως τι είναι αλήθεια και πώς μπορεί αυτή να συσχετιστεί με την τήρηση ή την απόρριψη της παράδοσης. Αλήθεια σημαίνει μη-λήθη, μη-λησμονιά, άρα μνήμη, θύμηση, όπως, για παράδειγμα, θύμηση της παράδοσης. Αληθής είναι αυτός που δεν μπορεί να ξεχαστεί, να αποκρυφτεί, αυτός που δεν έχει λήθος, λήθη, ή λάθος, αυτός που δεν μπορεί να διαφύγει της παρατήρησης, ο εμφανής. Αληθινή επομένως τέχνη ή αληθινή αρχιτεκτονική είναι αυτή που προσπαθεί να φανερώσει το κρυμμένο, να ξυπνήσει αυτό που έχει πέσει σε λήθαργο, να θυμίσει αυτό που έχει ξεχαστεί, να αμφισβητήσει, ακόμα και να τρομοκρατήσει αυτό που έχει επιβληθεί. Οικοδομώντας σε σχέση με την παράδοση σημαίνει, επομένως, ενθύμηση μιας ξεχασμένης οικοδόμησης και όχι τη νωθρή επίκληση αυτών που έχουν παραδοθεί και βρίσκονται ήδη σε ισχύ. Αληθινό δεν μπορεί να είναι αυτό που βρίσκεται εγκλωβισμένο μέσα στο πλαίσιο μιας παράδοσης και στην οποία θα πρέπει κι ο εαυτός μου ασυναίσθητα να παραδοθεί. Παράδοση σε μια παράδοση σημαίνει παύση κάθε αντίστασης, υποδούλωση του πνεύματος σε μια δεδομένη κατάσταση, άρα λησμονιά της ύπαρξης. Κατά τον M. Heidegger, με βάση τα παρευρισκόμενα, τα παραδοσιακά και συνηθισμένα όντα δεν ανακαλύπτεται ποτέ η αλήθεια.⁴ Επομένως, ένα έργο τέχνης δεν συμβάλλει στη φα-

1. Βίλα Clodio στο Χρωμοναστήρι.

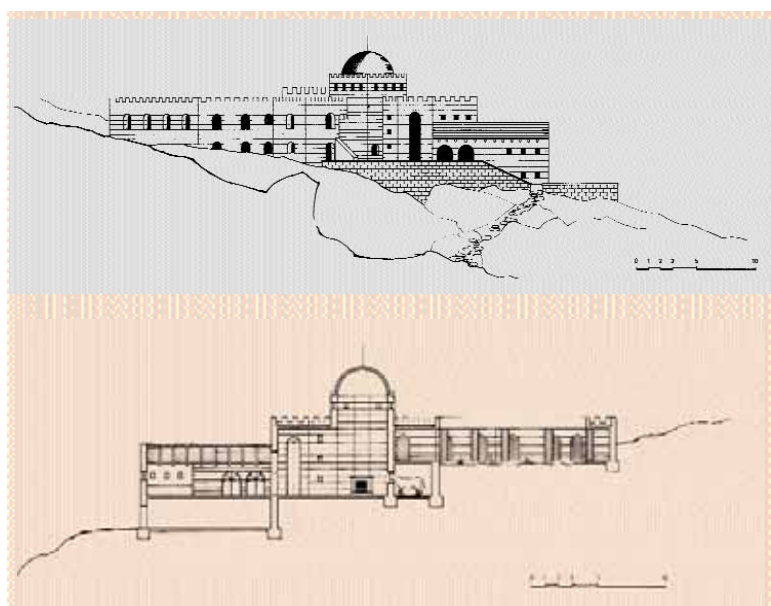

2. Αγροτική έπαυλη με αίθριο-κήπο στο Παγκαλοχώρι. Όψη, κάτοψη.

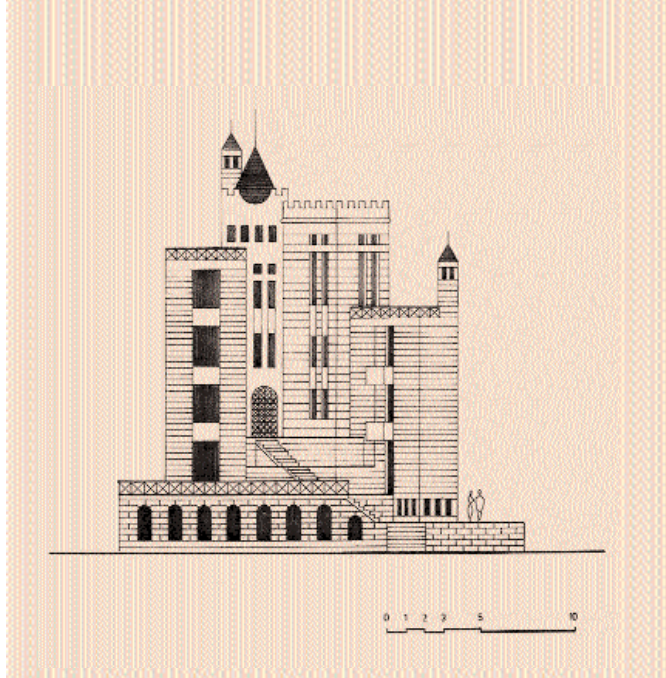

νέρωση της αλήθειας όταν αναπαράγει τα ήθη, τα έθιμα, τις καθιερωμένες αρχές, τα πρότυπα, τις συνήθειες και τις ισχύουσες ηθικές αντιλήψεις. Ήδη στο *Είναι και Χρόνος* χαρακτηρίζει «κατάπτωση» την απορρόφηση του εδωνά-Είναι στην κοινή γνώμη των πολλών και «γκρέμισμα» την κινητικότητα προς την ανεδαφικότητα και τη μηδαμινότητα της αυθεντικής καθημερινότητας. Επίσης χαρακτηρίζει «στροβιλισμα» την αδιάκοπη αυτή απόσπαση από την αυθεντικότητα του Εαυτού μας και τον παρασυρμό του από τους πολλούς.⁵ Ωστόσο, ο Heidegger πιστεύει ότι ο φωτισμός των όντων, μέσα από το έργο τέχνης, συμβαίνει όταν αυτό δραστηριοποιείται σ' αυτό το ριζισμό της μη αυθεντικής καθημερινότητας, δηλαδή όταν ακολουθεί τα θεσμικά πλαίσια της ισχύουσας παράδοσης: «Αντίθετα το ξάνοιγμα της ανοιχτότητας και ο φωτισμός των όντων συμβαίνει μόνο κατά το μέτρο που σχεδιάζεται η μέσα στο ριζισμό προς εμάς ερχόμενη ανοιχτότητα [...] Η ουσία της τέχνης, όπου θεμελιώνεται το έργο τέχνης και συνάμα ο καλλιτέχνης, είναι το εν-έργω-τίθεσθαι [η ενεργοποίηση και σταθεροποίηση] της αλήθειας. Βάσει της ποιητικής ουσίας της τέχνης συμβαίνει το εξής: η τέχνη ανοίγει στη μέση των όντων μια ανοιχτή θέση, μέσα στην ανοιχτότητα της οποίας κάθε τι είναι αλλιώτικο από ό,τι συνήθως. Δυναμεί της εν έργω τιθέμενης προβολής τής προς εμάς ριχόμενης μη-κρυπτότητας των όντων, κάθε τι συνηθισμένο και παραδοσιακό μεταβάλλεται μέσω του έργου τέχνης σε μη ον. Αυτό το μη ον έχει χάσει την ικανότητα να παρέχει και να διατηρεί το Είναι ως μέτρο».⁶ Το έργο τέχνης έχει επομένως την ικανότητα να αρνείται την παράδοση αφού φανερώνει τα όντα μ' ένα νέο δικό του τρόπο. Ταυτόχρονα όμως σταθεροποιεί αυτή τη νέα άποψη που από τον καλλιτέχνη έχει μεταβιβαστεί στο έργο του. Γι' αυτό ο Heidegger χρησιμοποιεί τον οδηγητικό σύνθετο όρο εν-έργω-θέτειν ή εν-έργω-καθίδρυση (δηλαδή ενεργοποίηση και σταθεροποίηση) της αλήθειας, την αμφισημία του οποίου εξηγεί στην *Προσθήκη των εκδόσεων Reclam* (1960). Εκεί παραδέχεται ότι οι έννοιες σταθεροποίηση κι ενεργοποίηση παρουσιάζουν δυσκολία

να εναρμονιστούν ώστε να κατανοήσουμε τη βαθύτερη ουσία του έργου τέχνης, αλλά η δυσκολία αυτή διαλύεται εάν το «θέτειν» του «εν-έργω-τίθεσθαι» το στοχαστούμε με το αρχαιοελληνικό νόημα της λέξης θέσις η οποία σημαίνει ένα στήσιμο μέσα στο μη κρυφό: «Το αρχαιοελληνικό “θέτειν” σημαίνει: επιτρέπω σε κάτι να αναφανεί και να συσταθεί: π.χ. “θέτω” ένα άγαλμα, σημαίνει: αφιερώνω στο θεό ένα τάμα».⁷ Επομένως αυτή η σταθεροποίηση που κατανοούμε με το «θέτειν» δεν σημαίνει ακινησία ή σιγή ώστε να μην μπορεί να συνυπάρξει με την εν-έργω κίνηση. «Σταθερός» σημαίνει: περιγεγραμμένος, αφημένος στα όριά του τα οποία δεν το περιορίζουν αλλ' απεναντίας το οδηγούν στη φανέρωση: «Το όριο αφήνει κάτι ελεύθερο μέσα στη μη-κρυπτότητα· με το περίγραμμά του το βουνό μέσα στο ελληνικό φως ορθώνεται και ηρεμεί».⁸ Έτσι η «σταθεροποίηση» της αλήθειας που επιτυγχάνεται από ένα περίγραμμα ή μια μορφή (Gestalt) είναι

3. Αγροτική έπαυλη στο Αστέρι. Όψη, τομή.

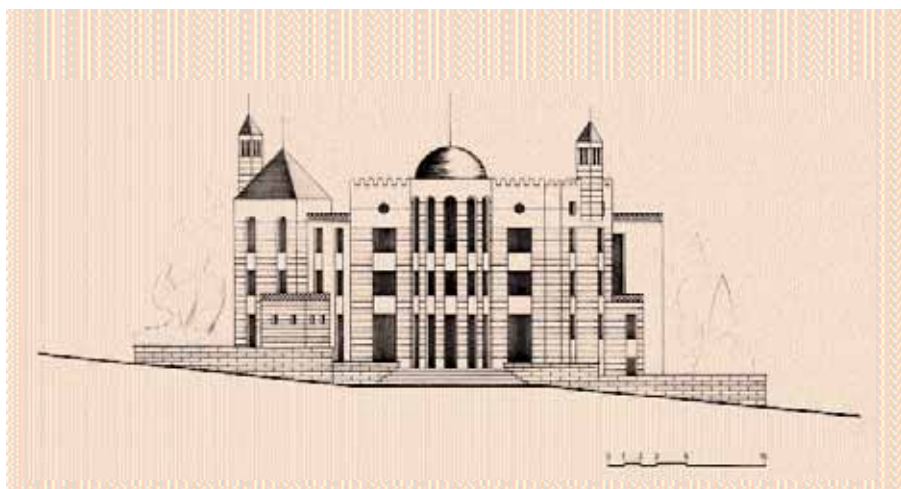
4. Πολυκατοικία στο Ρέθυμνο. Όψη επί της οδού Χατζημιχάλη Γιάνναρη.

στην πραγματικότητα μια κίνηση που επικρατεί ανάμεσα στο φωτισμό και στην απόκρυψη, επιτρέποντας το συμβάν της αλήθειας. Αυτή η κινητικότητα εκφράζεται με το αρχαιοελληνικό νόημα της λέξης έργον. Όσο επικρατεί αυτή η κίνηση από το κρυφό στο φανερό κι ενεργοποιείται η αλήθεια, το έργο τέχνης εκπληρωτό το ρόλο του ως ποίηση. Απεναντίας όταν παύσει αυτή η κίνηση κι επέλθει μια ιδιάζουσα κατάσταση, όπως μια ψευδοκινητικότητα από το φανερό στο φανερό ή από το κρυφό στο κρυφό, τότε το έργο τέχνης παύει να έχει το νόημα της ποίησης και μετατρέπεται σε ψευδοτέχνη ή κατασκευή.

Στη διάλεξή του *Το ερώτημα σχετικά με την τεχνολογία*, ο Heidegger ανακαλύπτει την ουσία της σύγχρονης τεχνολογίας στον όρο Ge-stell που στα αγγλικά έχει μεταφραστεί *enfreimung*.⁹ Έτσι, ενώ το θετό [Gestell] ως ουσία της μοντέρνας τεχνολογίας προερχόμενο από το αρχαιοελληνικό κατανοούμενο νόημα: επιτρέπει-σε-κάτι-να-υφίσταται, αποτελεί ένα είδος αποκάλυψης, τώρα, αναλαμβάνοντας την εξουσία των πολλών, μετατρέπεται σε θεσμό, δηλαδή σ' ένα άλλου είδους θέτω-σε-τάξη, το οποίο επιβάλλεται τόσο στη φύση όσο και στον άνθρωπο, ώστε το αρχαιοελληνικό αντιλαμβάνεσθαι μεταβάλλεται σε εξασφάλιση [Sicherstellen] κι εντοπισμό [Feststellen]. Το ουσιώδες χαρακτηριστικό της μοντέρνας τεχνολογίας είναι επομένως το «θετό», δηλαδή το γεγονός ότι αυτή έχει πλαισιωθεί από θεσμούς, κανόνες και πρότυπα, ώστε να είναι πλέον μια παράδοση καταπιεστική για τη φύση και τον άνθρωπο. Η καλλιέργεια της γης αποτελεί μια παλαιότερη παράδοση, η οποία όμως ποτέ δεν είχε έναν τέτοιο προκλητικό κι επιβαλλόμενο χαρακτήρα: «Η εργασία του αγρότη δεν προκαλεί το χώμα του αγρού. Κατά τη σορά των γεννημάτων ο γεωργός τοποθετεί τους

σπόρους υπό την αρμονία των δυνάμεων της αύξησης κι επαγρυπνεί πάνω από την ανάπτυξη».¹⁰ Απεναντίας στη μοντέρνα τεχνολογία, όπου καθετί προσχεδιάζεται κι επιβάλλεται (π.χ. στη γη να αποδώσει μεταλλεύματα, στα μεταλλεύματα να αποδώσουν ενέργεια κ.τ.λ.) έχει χαθεί ο προστατευτικός χαρακτήρας της μέριμνας καθώς και η γνήσια αποκαλυπτική δύναμη της ποίησης. Κινούμενη μέσα σ' ένα καθορισμένο πλαίσιο στο οποίο κάθε απόφαση έχει παρθεί και κάθε μέσον έχει προσχεδιαστεί (όπως προσχεδιάζονται τα τεχνάσματα ενός θαυματοποιού), η σύγχρονη τεχνολογία εμφανίζει μια ψευδή αποκαλυπτικότητα η οποία είναι νοσηρή κι επικίνδυνη: «Η απειλή για τον άνθρωπο δεν προέρχεται κατ' αρχήν από τις δυνητικά θανατηφόρες μηχανές και συσκευές της τεχνολογίας. Η πραγματική απειλή έχει ήδη επηρεάσει την ουσία του ανθρώπου. Ο ρόλος του Θετού απειλεί τον άνθρωπο με την πιθανότητα ότι θα μπορούσε να αποκλειστεί η είσοδός του σε μια πιο αυθεντική αποκάλυψη μέσω της οποίας θα μπορούσε ο άνθρωπος να βιώσει το κάλεσμα μιας πιο πρωταρχικής αλήθειας».¹¹

Ο περιορισμός μας μέσα στο πλαίσιο του τεχνολογικού εκσυγχρονισμού αποτελεί μέγιστη απειλή της ύπαρξής μας. Αυτή όμως η απειλή δεν είναι μόνο η καταστροφή που επέρχεται στο φυσικό περιβάλλον και στο ενδεχόμενο της καταστροφής ολόκληρου του πλανήτη. Αυτός ο κίνδυνος κατά τον Heidegger δεν είναι τόσο «φοβερός» για τον άνθρωπο, γιατί έχοντας ήδη εμφανισθεί, του δίνεται η δυνατότητα να αναπτύξει τρόπους προστασίας. Ο επιπλέον κίνδυνος που κρύβει η σύγχρονη τεχνολογία είναι μοναδικός στην ιστορία της ανθρωπότητας γιατί δεν εμφανίζεται ως κίνδυνος: «Το Θετό παρουσιάζεται ως κίνδυνος. Εκδηλώνει όμως ο κίνδυνος αυτός τον εαυτό του ως κίνδυνο; Όχι. Η αλήθεια είναι ότι οι άνθρωποι σε κάθε τόπο κι εποχή καταπιέζονται σε μεγάλο βαθμό από κινδύνους και κρίσεις. Αλλά ο κίνδυνος, δηλαδή το να κινδυνεύει η ίδια η Ύπαρξη όσον αφορά την αλήθεια της παρουσίας της, παραμένει συγκαλυμμένος και με-

5. Κτίριο διαμερισμάτων και γραφείων στο Ρέθυμνο. Όψη επί της οδού Στυλιανού Δημητρακάκη.

6-7. Ένα καλύβι στο ξέφωτο.

ταμφιεσμένος. Η μεταμφίεση αυτή αποτελεί το πιο επικίνδυνο χαρακτηριστικό αυτού του κινδύνου».¹²

Για να μπορέσουμε επομένως να προστατευτούμε από αυτόν τον κίνδυνο, θα πρέπει αρχικά να τον φανερώσουμε ως τέτοιο. Κατ' αυτόν τον τρόπο η σωτηρία θα προκύψει μέσα από τον ίδιο τον κίνδυνο κι όχι προσπαθώντας να τον αγνοήσουμε. Η απειλή συνίσταται στο ότι «κινδυνεύει η ίδια η Ύπαρξη όσον αφορά την αλήθεια της παρουσίας της» και τούτο προέρχεται από τον εγκλωβισμό μας στο θεσμό της σύγχρονης τεχνολογικής παράδοσης. Προφανώς ο κίνδυνος αυτός δεν αφορά στην ύπαρξη με την αντικειμενική της έννοια αφού αυτή δεν μπορεί ποτέ να σταματήσει να υπάρχει. Αυτό που κινδυνεύει είναι η αλήθεια με την οποία αυτή παρουσιάζεται. Ο κίνδυνος επομένως αφορά πρωταρχικά στην παρουσία της αλήθειας και διαμέσου αυτής την ύπαρξη. Κάθε προσπάθεια σωτηρίας από τον κίνδυνο αυτό οφείλει να ξεκινήσει από τη διερεύνηση της αλήθειας, απαλλάσσοντάς την από τις σύγχρονες προκαταλήψεις που τη θεωρούν μια έννοια ξεπερασμένη ή σχετική με κάθε συγκεκριμένη παράδοση, δηλαδή εξαρτημένη από τα θεσμικά πλαίσια κάθε κοινωνικού σχηματισμού. Η αλήθεια κατά τον Heidegger είναι μη-λήθη, μη-κρυπτότητα, άρα φωτισμός, φανέρωση κι αυτό επιβεβαιώνεται από τη γλώσσα. Όμως η γλώσσα μάς οδηγεί ένα βήμα μακρύτερα: αυτό που φανερώνεται είναι τα φαινόμενα που στο σύνολό τους αποτελούν εκείνο που ακόμα και σήμερα ονομάζουμε φύση. Ο διανοικτικός χαρακτήρας της φύσης και του φανερού, πάνω στον οποίο θεμελιώνεται η αλήθεια, αποδεικνύεται από τη σχέση της ρίζας φυ- με τη ρί-

ζα φα-. Φύση είναι η αυτο-διάνοιξη, το ξεδίπλωμα, η εκτύλιξη, η έξοδος από το κρυφό, το φερόμενο στην εμφάνεια, το αναδύομενο, όπως για παράδειγμα το ξημέρωμα του ουρανού, η ανάπτυξη των φυτών, το άνοιγμα των λουλουδιών, η έξοδος των ζώων και των ανθρώπων από τη μήτρα. Όμως αυτό το άνοιγμα δεν είναι μια διαδικασία που αφορά μόνο στα φυσικά όντα. Η κατανόησή μας αποτελεί κι αυτή ένα άνοιγμα μέσα στο οποίο τα όντα φανερώνονται. Ως εκ τούτου: «Η φύσις [ελληνικά στο κείμενο] είναι το ίδιο το Είναι, όπου μόνο χάρη σ' αυτό τα όντα καθίστανται και παραμένουν θεατά [...]». Έτσι λοιπόν φύσις με την πρωταρχική της σημασία σημαίνει τόσο τον ουρανό όσο και τη γη, τόσο την πέτρα όσο και τα φυτά, τόσο τα ζώα όσο και τον άνθρωπο και την ανθρώπινη ιστορία ως έργο των ανθρώπων και των θεών, τέλος και πάνω απ' όλα, τους ίδιους τους θεούς, με το πεπρωμένο τους».¹³ Φύση επομένως είναι ό,τι διανοίγεται μπροστά μας, μέσω της θεμελιακής ποιητικής και διανοητικής εμπειρίας του Είναι, αλλ' αυτό δεν ισχύει πλέον. Αντιπαραθέτουμε στο φυσικό οποιοδήποτε ψυχικό ή πνευματικό στοιχείο του εαυτού μας, λαμβάνοντας ως φύση μόνο το υλικό σύμπαν και τις λειτουργίες του ανεξαρτήτως του ανθρώπου.

Η σημασία της φύσης ως αλήθειας θα μας βοηθήσει να διασώσουμε την αλήθεια από τη λήθη της παρουσίας της. Φύση είναι τα όντα, δηλαδή αυτά που υπάρχουν πραγματικά. Όμως αυτά που υπάρχουν πραγματικά είναι τα αληθινά όντα. Αν θα πρέπει επομένως να ορίσουμε τη φύση χωρίς τον ορισμό της αλήθειας η έννοια της φύσης μπορεί να συμπεριλάβει το οτιδήποτε. Για το λόγο αυτό στην ελληνική φι-

λοσοφία από νωρίς η λέξη φύσις άρχισε να παίρνει στενότερη σημασία χωρίς ωστόσο να χαθεί το αρχικό της νόημα. Αυτό που οι αρχαίοι Έλληνες αντιπαραθέτουν στο φυσικό είναι αυτό που πρέπει να κατανοήσουμε ως μη αληθινό, δηλαδή θετό, βαλτό, τεχνητό: «Οι Έλληνες αντιπαραθέτουν στα προηγούμενα [που ανήκουν στη φύση] αυτά που ονομάζουν *θέση* και *νόμο*, κανόνες, με την ηθολογική σημασία. Τούτα όμως δεν σημαίνουν ηθικούς κανόνες, αλλά ήθη που στηρίζονται σε ελεύθερα αποδεκτές υποχρεώσεις και σε εντολές που έρχονται από την παράδοση· σημαίνουν την ελεύθερη συμπεριφορά και στάση, τη μορφοποίηση του ιστορικού είναι του ανθρώπου, το *ήθος*, αυτό που κατόπιν, κάτω από την επίδραση των κανόνων, εξέπεσε στο «ηθικό».¹⁴ Αυτά επομένως που σήμερα κατανοούμε ως παράδοση και τα οποία θεωρούμε ότι οφείλουμε να υπερασπιστούμε και να διασώσουμε δεν αποτελούν φύση και κατά συνέπεια δεν βοηθούν στη σωτηρία της αλήθειας από τη λήθη της παρουσίας της. Ο κίνδυνος δεν αφορά στην παράδοση η οποία μπορεί να απορρίπτεται και να αντικαθίσταται κατά την πνευματική και ηθική πρόοδο του ανθρώπου. Σε τι συνίσταται επομένως η οικοδόμηση με την παράδοση; Κατ' αρχάς συνίσταται στη διερεύνηση και την κατανόηση της σημασίας της παράδοσης. Παράδοση σημαίνει τα ήθη και τα έθιμα, τις καθιερωμένες αρχές και συνήθειες, τα πρότυπα και τους κανόνες ατομικής ή συλλογικής δράσης και συμπεριφοράς, τις ηθικές αντιλήψεις και τις ισχύουσες κοινωνικές δομές που έχουν διαμορφωθεί στον τόπο και στην κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκουμε, τους τύπους και τους μύθους που έχουν μεταβιβαστεί σ' εμάς, συμπεριλαμβανομένης και της υποχρέωσης ότι θα πρέπει όλα αυτά να τα διατηρήσουμε. Μέσα σ' αυτές τις παραδόσεις συχνά έχουν διαιωνιστεί παρало-

γισμοί και προκαταλήψεις που αν στοχαστούμε γι' αυτά μπορούμε εύκολα να τα καταρρίψουμε. Έτσι, αν στοχαστούμε για τη λέξη «παράδοση», θα παρατηρήσουμε ότι η αρχική σημασία της ήταν ακριβώς αντίθετη από αυτήν που μας έχει μεταβιβάσει σήμερα η παράδοση της ομιλίας μας. Παράδοση σημαίνει το δόσιμο, το να παραδίδει κανείς κάτι σε κάποιον κι αυτό είναι αντίθετο με τη λήψη ή την παραλαβή. Παράδοση είναι αυτό που παραδίδεται χωρίς να έχει ακόμα παρθεί ή χρησιμοποιηθεί. Τα σπίτια που σχεδιάζονται με τα σύγχρονα τεχνολογικά οράματα και κατασκευάζονται με μοντέρνα συνθετικά υλικά δεν αποτελούν παράδοση γιατί αυτά έχουν παραληφθεί και χρησιμοποιούνται ήδη. Τα ήθη και τα έθιμα, οι καθιερωμένες αρχές, οι ηθικές αντιλήψεις και συνήθειες με τις οποίες ζούμε δεν αποτελούν παράδοση γιατί βρίσκονται ήδη σε ισχύ. Η μοντέρνα τεχνολογία στην οποία έχει αστόχαστα παραδοθεί η σύγχρονη αρχιτεκτονική κι από την οποία προσπαθεί να αντλήσει μια ουσιαστική δυνατότητα εξέλιξης, δεν αποτελεί παράδοση διότι είναι πλέον θεσμός και μάλιστα ο πιο καθιερωμένος και καταπιεστικός στην ιστορία της ανθρωπότητας που δεν αφήνει πλέον κανένα περιθώριο επιλογής.

Αν θέλουμε επομένως η έννοια της φύσης να ανακτήσει την κατονομαστική της δύναμη ώστε να σημαίνει κάτι διαφορετικό από τη μεταβιβαζόμενη σ' εμάς λατινική σημασία της ως *natura* και μέσα από αυτήν να προσπαθήσουμε να διασώσουμε την αλήθεια από τη λήθη της παρουσίας της, καθώς και την ίδια την Ύπαρξη, θα πρέπει να στραφούμε στην έννοια άνθρωπος καθώς και σ' όλα όσα συνεπάγονται από αυτόν, όπως μύθος, ιστορία, πολιτισμός. Όμως όχι καταναλώνοντας αυτό που έχει ληφθεί, αλλά στρέφοντας το βλέμμα μας σ' αυτό που δίνεται, εντούτοις έχει ολότελα ξεχαστεί. Τούτο σημαίνει κοντολογίς άρνηση της λαμβανόμενης τε-

8-9. Οικο-εικόνες.

10. Ριφάν Μετόχι, κοντά στο Ρέθυμνο.

χνολογίας και στροφή προς μια παράδοση εγκαταλελειμμένη από τους πολλούς, που παραδίδεται στο φως χωρίς να λαμβάνεται από τα μάτια του σώματος και του νου, διότι «άρνηση δεν είναι ένα τίποτα – είναι το υψηλότερο μυστήριο της Ύπαρξης μέσα στον κανόνα του Θεού».¹⁵

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Bruno Queysanne, «Filosofi e Architettura: Kant e Merleau Ponty», *Architettura Roma*, ΙΤΑ 27/7 (1987), σ. 431-434.
2. Πλάτων, *Συμπόσιον ή Περί Έρωτος*, 205 b.
3. Jean Clair, *Σκέψεις για την κατάσταση των εικαστικών τεχνών*, μτφ. Α. Παπαθανασοπούλου, Σμίλη, Αθήνα 1999, σ. 24-25.
4. M. Heidegger, *Η προέλευση του έργου τέχνης*, μτφ. Γ. Τζαβάρα, Δωδώνη, Αθήνα 1986, σ. 119-120.
5. M. Heidegger, *Είναι και Χρόνος*, μτφ. Γ. Τζαβάρα, Δωδώνη, Αθήνα 1978, σ. 286-293.
6. Heidegger, *Η προέλευση του έργου τέχνης*, ό.π., σ. 120-121.
7. Στο ίδιο, σ. 137.
8. Στο ίδιο, σ. 139.
9. M. Heidegger, *The Question Concerning Technology, and Other Essays*, αγγλ. μτφ. W. Lovit, Harper Colophon Books, New York/London 1977.
10. Στο ίδιο, σ. 23.
11. Στο ίδιο, σ. 28.
12. Στο ίδιο, σ. 37.
13. M. Heidegger, *Εισαγωγή στη μεταφυσική*, μτφ. Χ. Μαλεβίτση, Δωδώνη, Αθήνα 1973, σ. 45.
14. Στο ίδιο, σ. 46.
15. Heidegger, *The Question Concerning Technology...*, ό.π., σ. 49.

Building According to Tradition

Dr Konstantinos M. Polioudakis

Building according to tradition sets in principle a limitation to the artistic will and free expression, already enfeebled by the disadvantageous position of architecture to serve real functions in the field of arts. Building in consistency with the meaning of art would lead to the denial and disregard of tradition. However, truth does not reject tradition, since truth means remembrance, therefore preservation of the tradition. Thus, a true architecture energizing the alertness of memory cannot oppose the authentic art that seeks emancipation from tradition.

In this article we try to solve this problem by interpreting M. Heidegger's works in which the controversy between modern tendencies and cultural heritage is clearly exhibited. Tradition means to give, to deliver something to someone and this is in principle adverse to the notion of receipt, which has been confused with the meaning of tradition. We should turn to tradition and leave behind the inflexible frame of modern technology that detter us from the authentic revelation through which man could experience fundamental truth.